

Горбатенко В. П. *Эволюция политических партий от кадровых и массовых до картельных и новейших*

Прослеживается эволюция политических партий от протопартий к современным типам их репрезентации. Охарактеризован сложный процесс становления и деятельности партий в условиях совершенствования политических систем. Определены характерные признаки партий различных типов. Зафиксирован процесс падения роли политических партий в мировом масштабе. Данную типологию политических партий предлагается воспринимать как в известной степени условную. Показаны тенденции дальнейшего развития политических партий и партийных систем в современном мире и в Украине.

Ключевые слова: политическая партия, протопартии, кадровые партии, массовые партии, универсальные партии, картельные партии, новейшие партийно-политические образования.

Gorbatenko V. *Evolution of Political Parties From Staff and Mass Parties to Cartel Parties and New Party-Political Entities*

Followed the evolution of political parties proto-parties to modern types of their representation. Characterized complex process of formation and activities of political parties in terms of improving the political systems. Characteristic features of the different types of parties. Reported process of falling role of political parties in the world. The typology proposed political parties seen as somewhat arbitrary. Show trends further development of political parties and party systems in the modern world and in Ukraine.

Keywords: political party, proto-parties, staff parties, mass parties, comprehensive party, cartel party, modern party-political entities.

УДК 329-055.2:94(477)

Левінська З. С.

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ЖІНОЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основні історичні періоди становлення жіночого руху в Україні, а також досліджені різноманітні підходи щодо його періодизації.

Ключові слова: жіночий рух, феміністична ідеологія, феміністичний рух, національне відродження, національна самосвідомість, гендерна політика, гендерна проблематика

Постановка проблеми. Роль і становище жінки, її соціальний, економічний, політичний статуси у різні періоди розвитку людства були досить неоднозначними, а її функції неодноразово змінювались: від «жінки-матері», берегині сімейного вогнища до «жінки-домогосподарки», що безсумнівно підкорювалася батькові або чоловікові. Сьогоднішні завдяки динамічним трансформаціям у соціальному, економічному та політичному житті, можна спостерігати значне і активне піднесення діяльності жінок. Відбувається масове залучення жіночої статі до участі у різних громадсько-політичних рухах.

Метою статті є переосмислення і споглядання розвитку жіночих рухів через дослідження ролі і статусу жінки у політичній сфері та історичну ретроспективу подій, що відбувались на території України.

Видатна вчена-дослідниця історії українського жіночого руху М. Богачевська-Хомяк у своїй книзі «Білим по білому: Жінки в громадському житті України 1884-1939» дуже влучно пише про вагомість жінок в історії України: «Білим по білому – одна з найвишуканіших форм вишивки в Україні – гладь білими нитками по білому полотну, та ще з вирізуванням. Треба добре придивитись, щоб розгледіти це мистецтво, побачити білий візерунок довкола витятого простору. Такою є і роль жінки в українському громадському житті й історії України – треба уважно придивитись, щоб досягнути цю частіше оспівану, ніж

вивчену «берегиню», щоб зрозуміти: вирізування окреслює простір, а не його відсутність, і брак відомостей про жінок не означає, що жінок не було. Про них просто не писали» [1].

Проблема історії становлення жіночого руху була і залишається актуальною як для самих жінок, так і для соціуму в цілому. Так склалося історично, що політична діяльність є невід'ємною складовою діяльності саме чоловіків, а жінці у свою чергу відводиться лише традиційна роль матері, домогосподарки, берегині «сімейного вогнища». Проте на зламі XIX-XX ст. становище жінок кардинально змінюється. Український жіночий рух набуває своєї сили у суспільно-політичному і громадському житті насамперед завдяки впливу на нього західноєвропейського феміністичного руху, що призвів у свою чергу до отримання жінками виборчих прав. З цього часу жінка починає активно включатись у політичну сферу, а також вільно займатись громадсько-політичною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція українського жіночого руху, а також його ідеологічні погляди викладені у роботах таких українських дослідників таких як М. Возняк, О. Дучимінської, М. Дядюк, І. Книш, І. Кизименко, І. Павликовської, О. Рибак та багатьох ін. дослідниць. Вагомий внесок у дослідження історії виникнення жіночого руху в Україні привнесли монографії таких видатних вітчизняних науковців як М. Богачевська-Хом'як, Л. Смоляр, Б. Савчук та ін. Наскрізним постулатом цих робіт є наголос саме на національній ментальності українського жіноцтва.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що українські жінки ніколи не стояли осторонь і завжди займали значне місце в громадсько-політичному житті суспільства. Саме тому такі видатні жіночі постаті як Н. Кобринська, С. Русова, О. Теліга, М. Рудницька та багато інших займали активну громадянську позицію щодо рівності чоловіків і жінок у всіх сферах життя, а також були одними з перших зачинателів організованого українського жіночого руху [11, с. 118-124].

Історія розвитку феміністичної ідеології на теренах України є частиною загальноєвропейської історії ідей. Треба зазначити, що на формування феміністичної ідеології в Україні вплинули насамперед умови державно-політичного життя. Ідеї фемінізму в Україні найактивніше розвивались у трьох основних напрямках – ліберальному, соціально-християнському та соціалістичному. Основним принципом жіночого руху стає вимога надати жінкам повноцінних громадянських та політичних прав на рівні з чоловічою статтю. Найяскравішою представницею ліберальної концепції українського фемінізму, головним ідеологом жіночого руху України стає М. Рудницька. Видатна громадсько-політична діячка, професор Високого педагогічного інституту у Львові, М. Рудницька наголошує на тому, що багато питань, які турбують загальноєвропейський жіночий рух, для українців є неактуальними, бо на перший план в українському громадянському суспільстві виходить тема «національного усвідомлення жіноцтва» [2]. Але разом з тим, слід зазначити, що формування українського жіночого руху залежало багато в чому й від розвитку жіночого питання на європейському рівні. Український жіночий рух відрізняється від західного, насамперед тим, що українські жінки глибоко вкорінені в національно-визвольні і державотворчі процеси своєї країни.

Слід вказати на те, що комплексним вивченням історії становлення жіночого руху на українських землях розпочали займатись дослідники української діаспори. Зокрема одна з дослідниць історіографії жіночого руху України І. Павликовська у своїй праці «На громадський шлях (3 нагоди 70-ліття українського жіночого руху)» здійснила огляд історії становлення і діяльності жіночого руху в Україні. Найголовнішим доробком у роботі дослідниці є виокремлення основних етапів функціонування українського жіночого руху :

1. Кінець XIX ст. - поч. XX ст. – спільна участь жінок Західної і Центральної України у громадському та політичному житті країни;

2. Міжвоєнне двадцятиліття – жінки у підпіллі, зростання національної самосвідомості українських жінок, усвідомлення української ментальності жінками через революційні події;

3. Повоєнні роки (період після Другої світової війни) – еміграція українських дослідників за кордон, представництво і праця жінок безпосередньо у діаспорі [9].

Спробу власної авторської періодизації становлення жіночого руху нашої держави у своєму дисертаційному дослідженні зробила Н. Ковалішина. Дослідниця умовно виділила сім історичних періодів розвитку українського жіночого руху, зокрема:

- перший (1860-1900 рр.) – здобуття жінками права на освіту, утворення перших жіночих гуртків на Україні;
- другий (1900-1905) – боротьба жінок за свої власні політичні права;
- третій (1905-1914 рр.) – утворення самостійних та багатофункціональних жіночих громадських організацій ;
- четвертий (1914-1920) – участь жінок у національно-визвольній боротьбі;
- п'ятий період (1920-1945) – становлення жіночих рад в Радянській Україні, набуття регіонального масштабу жіночими рухами;
- шостий (1945-1990-ті рр.) – «соціалістичний» характер вирішення жіночого питання;
- сьомий (1991- по наш час) – відродження українського жіночого руху, гендерне спрямування у жіночому русі, глобальна співпраця з міжнародним жіночим рухом і міжнародними організаціями [5].

Варто зазначити, що однією із важливих складових у суспільно-політичній сфері України, з точки зору історіографії, було визначення ролі і місця українського жіноцтва у громадсько-політичному житті. Визначення та становлення основних засад, що стосувались місця й ролі жінки в українському соціумі були досить неоднозначними і складними. Їх можна поділити на три напрями, що мали значне протиріччя і різні позиції:

1. Визнання та звеличення жінки, відведення їй однієї з провідних ролей у сімейних та громадсько-політичних відносинах.

2. Заперечення жінки як особистості, невизнання і небажання бачити її у державній політиці країни.

3. Сприйняття попередньої проблеми як штучно утвореної [8].

Українська дослідниця гендерної проблематики та історії жіночого руху періоду ХХ ст. О. Луценко виділяє такі основні історичні етапи у формуванні ідеології українського жіночого руху

- революційного піднесення жіночого руху (1917 р.), якому характерна висока піднесеність і мобілізація жіночого руху України, внаслідок революційних подій;
- значного послаблення жіночого руху у громадсько-політичній сфері України (1917-1929 рр.), утворення жіночих відділів в Радянській Україні, що значно обмежували самостійну роботу і організацію жіночого руху;
- жіночий рух на етапі розпаду СРСР (період перебудови); період нового подиху жіночого руху, бажання до співпраці з жіночими міжнародними та державними громадськими організаціями;
- жіночий рух України так званого перехідного періоду. Проблема жіночої дискримінації у суспільно-політичному житті країни. Усвідомлення реального соціального та політичного статусу жінок [6, с.4-7].

Ще одним, не менш цікавим, є дослідження українського жіноцтва зарубіжними науковцями І. Коном та Г. Лапідус. Вони детально розглядають і пропонують таку періодизацію або такі чотири етапи гендерних відносин:

- перший період (1918 – поч. 1930-х рр.) – етап політичної мобілізації жінок та виникнення жінвідділів;
- другий період (1930-ті – середина 1950-х рр.) – так званий період економічного залучення жінок у справи держави, легалізація державної жіночої репродуктивної політики (дозвіл медичного абортів);
- третій період (середина 1950-х рр. – кінець 80-х рр.) характеризується новою постановкою жіночого питання щодо розв'язання демографічної кризи в країні;

- четвертий (кінець 1980-х рр.) – зміна економічних і політичних концепцій, врегулювання суспільно-політичних та гендерних відносин в державі [3].

Для того, щоб зрозуміти вагу та значущість українського жіночого руху, не можна не зачепити теми детального вивчення цього явища в історичному аспекті. З цього приводу висловлюється экс-голова Союзу Українок А. Пашко. Вона зазначає ключові моменти формування та функціонування жіночого руху в Україні, а саме:

- створення «Товариства українських жінок» у Станіславові (1884 р.) письменницею Наталією Кобринською, а також зародження нових осередків жіночого руху на Сході України;

- створення центральної та масштабної організації, що сповідувала жіночі інтереси в країні, де українки змогли виявляти свою громадську позицію в період існування Української Народної Республіки, а також за межами країни – «Союзу Українок»;

- ліквідація та заборона діяльності організацій, що виходили за рамки тогочасної панівної системи та ідеології Радянського Союзу;

- відродження національної свідомості, культурних і духовних традицій, які сприяли розквіту жіночого руху і жіночих громадських організацій наприкінці 1980-х років [10, с. 125-127].

Слід зазначити, що історією створення та функціонування жіночого руху на Україні займалися такі провідні вітчизняні дослідниці як О. Кісь та О. Маланчук-Рибак. На думку О. Кісь український жіночий рух історично будується на чотирьох важливих дефініціях:

- український менталітет представлений фемінною структурою;

- возвеличення видатних жінок України;

- відстоювання унікальності українського жіночого руху та його значний внесок у національно-державну розбудову України;

- відкриття індивідуального історичного досвіду жіноцтва через власне «Жіночу долю» [4, с. 30].

Українська дослідниця О. Маланчук-Рибак у своїх дослідженнях історичного аспекту становлення жіночого руху приділяє особливу увагу періодам ХІХ – поч. ХХ ст. В українській історіографії жіночого руху вона розглядає два глобальні аспекти: перший – висвітлення участі й ролі жінок у загальноцивілізаційних змінах у суспільстві; другий аспект – вивчення історії суспільно-політичного руху за рівність жінок із чоловіками. Зосереджуючись на цих двох напрямках дослідниця створює свою ґрунтовну працю «Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст.» [7, с. 16-93].

Отже, жіночий рух в Україні бере свій початок з другої половини ХІХ ст. Українські жінки в цей період масово займалися просвітницькою діяльністю, почали ставити питання про можливість отримання рівних прав з чоловіками. Основними проблемами, що поставали перед українським жіноцтвом, починаючи з ХІХ ст., були доступ до освіти та надання виборчих прав всім жінкам.

Жіночий рух в українській інтерпретації дуже щільно поєднувався з ідеєю національного відродження, входженням жінок у громадсько-політичні події, що відбувались у державі. Українське жіноцтво відіграло значну роль у формуванні національної свідомості. Цей важливий аспект розглядали і досліджували визначні українські науковці, такі як І. Дейнега, О. Кривоший, Т. Старченко та інші [5; 7]. Провідна ідея полягає в тому, що саме на жінці лежить відповідальна функція – збереження національної свідомості майбутніх поколінь.

Більшість науковців наполягають, що таке явище як «жіночий рух» в Україні виник на основі національного відродження держави, тому важливе місце у ньому посідали національно-визвольні змагання за участі українського жіноцтва. Більшість жінок, що боролися за національне визволення, у минулому зазнавали політичних репресій, були визнані як політв'язні за Радянських часів. Їх боротьба не була марною, адже заклала найміцніший фундамент незалежної України.

Дуже слушною виявляється думка дослідниці українського жіночого руху М. Богачевської-Хомяк про те, що жінки України, на відміну від європейських жінок, прагнули здобути незалежність країни не тому, що були дискриміновані як жінки, а тому, що зазнавали утисків з боку держави як українки [1].

В залежності від історичної епохи та поставлених перед нею проблем, які не могли вирішуватись без жіночої участі, жіночий рух набуває різного значення. Період XIX ст. – поч. XX ст. характеризується виборюванням жінки права на одержання достойної та рівної освіти для всіх, незалежно від соціального статусу, боротьбою за свої власні виборчі права. Згодом боротьба жінок приносить свій результат, адже пізніше в законодавстві всіх розвинутих країн було закріплене загальне виборче право, що надавало жінкам можливості обирати і бути обраними в органи державної влади.

Сьогодні, пройшовши історичні віхи становлення, політична активність жіночого руху і жінок загалом може розглядатись як основний чинник гендерної рівності громадського суспільства. Гендерна рівність жінок виявляється в тому, чи можуть вони приймати політичні рішення на одному рівні з чоловіками. Пекінська платформа (1995 р.) наголошує, що участь жінок у політичному процесі та прийнятті рішень є невід'ємною складовою, яка вказує на демократичність та справедливість держави. Врахування державою інтересів жінок – це необхідна умова функціонування демократичного суспільства.

Отже, з питанням дослідження жіночого руху тісно взаємопов'язані такі важливі аспекти як проблеми влади, пріоритети політичних ідеологій, суспільні трансформації, прагнення жіночої статі до рівних прав з чоловіками тощо. Саме тому, щоб зрозуміти значення жіноцтва в Україні необхідно детально досліджувати історичний аспект виникнення та становлення жіночого руху як унікального політичного та громадського явища.

Використана література:

1. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України: 1884-1939 [Текст] / М. Богачевська-Хомяк. – Київ: «Либідь», 1995.
2. Гавришко М. Галицькі феміністки 1930-х: нацистське «Кухня – Церква – Діти» не для нас [Електронний ресурс] / М. Гавришко // Українська правда. Історична правда, Грудень 29, 2010-2014. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2010/12/29/11244/>.
3. Здравомыслова Е. А., Тёмкина Л. Л. Государственное конструирование гендера в советском обществе. [Електронний ресурс] / Е. А. Здравомыслова, Л. Л. Тёмкина // Журнал исследований социальной политики. – Санкт-Петербург. – Т. 1 (3/4), - 2003. Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/072/627/1219/zdravomyslova_temkina_gosudarstvennoe_konstruirovanie.PDF. – Заголовок з екрану.
4. Кісь О. Особливості та проблеми розвитку жіночої історії в сучасній Україні [Текст] / Оксана Кісь // Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє: матеріал Четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (К., 6-8 лист. 2008 р.) – К.: ГО «Жінка в науці», 2008. – С. 30.
5. Ковалішина Н. П. Взаємодія жіночих громадських організацій з органами державної влади як фактор здійснення гендерної політики в Україні: автореф. дис. канд. наук з держ. управління [Текст] / Н. П. Ковалішина. Нац. Академія державного управління при Президенті України. – Київ, 2006. – 16 с.
6. Луценко О. А. Історія жіночого руху в Україні [Текст] / О. А. Луценко // Громадські ініціативи. – 1997. - № 6. – С. 4-7.
7. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст [Текст] / О. Маланчук-Рибак. – Чернівці: Книги, 2006. – С. 16-93.
8. Морщакова О. С. Історико-соціальні та правові аспекти гендерної рівності [Електронний ресурс] / О. С. Морщакова. – Режим доступу:

http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/571/основи_гендерної_політики.pdf. - Заголовок з екрану.

9. Павликовська І. На громадський шлях. (З нагоди 70-ліття українського жіночого руху) [Текст] / І. Павликовська. – Філадельфія, 1956. – 80 с.

10. Пашко А. Жіночий рух України: історичний аспект та сучасний розвиток [Текст] / А. Пашко // Право України. – 2004. - № 3. – С. 125-127.

11. Савченко С. В. Олена Апанович в українському жіночому русі [Текст] / С. В. Савченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. XX-XIV. – С. 118-124.

Левинская З. С. Историческая ретроспектива становления женского движения в Украине

В статье проанализированы основные исторические периоды становления женского движения в Украине, а также исследованы различные подходы его периодизации.

Ключевые слова: женское движение, феминистическая идеология, феминистическое движение, национальное возрождение, национальное самосознание, гендерная политика, гендерная проблематика.

Levinskaya Z. Historical Retrospective Establishment of the Women's Movement in Ukraine
The article analyzes the main historical periods of the formation of the women's movement in Ukraine, and studied different approaches its periodization.

Keywords: the women's movement, feminist ideology, feminist movement, national revival, national identity, gender politics, gender.

УДК 32.019 (4)

Одарченко К. Ю.

ГОРИЗОНТАЛЬНІ ПАРТІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА ДЕМОКРАТИЧНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

В статті окреслено основні риси обох домінуючих типів партійних зв'язків (горизонтального і вертикального). Акцентується увага на особливому зв'язку між рівнями розвитку політичних партій та демократії. Політична партія з вертикальним типом зв'язків хоча і є міцною централізованою структурою, однак вона все менше здатна відповідати на ключові виклики сучасності. В таких умовах найбільше підходить демократичному суспільству політична партія яка побудована за горизонтальним принципом.

Ключові слова : політична партія, партійні зв'язки, партійна структура

Приблизно з останньої третини ХІХ ст. стала викристалізовуватися закономірність: політична історія будь-якої країни не піддавалася осмислюванню поза діяльністю політичних партій. Бо ж виявилось, що саме вони здатні формувати соціально-політичні погляди та осмислені суспільні позиції громадян у повсякденному політичному житті [6].

Актуальність теми зумовлена важливим значенням організаційної структури для політичної партії до якої відносяться також і горизонтальні зв'язки. Це виражається не лише у функціях, які організаційна структура виконує у політичній партії, а й у впливі, який вона здійснює на функціонування інституту загалом та демократизацію політичної системи.

Питання становлення та розвитку політичних партій, їх впливу на державно-політичні відносини дістали відображення у дослідженнях зарубіжних учених. Становленню та розвитку політичних партій присвячені теоретичні розробки Б. Барбера, Е. Берка, М. Вебера, В. Гессена, Т. Гоббса, Р. Даля, Л. Дюгі, Г. Еллінека, Г. Кельзена, Б. Лі, Р. Міхельса, Р. Моля, Д. Моргана, М. Острогорського, Т. Парсонса, Б. Чичеріна, Н. Шварца та ін.